

Küla ajaloo uurimisest Taani hindamisraamatust rootsi aja lõpuni 6.

(Algas Koduloolane nr. 4
12. aprill 2017)

Liivi Aarma

Märjamaa kant

Märjamaa, Sõtke, Paeküla

1200. aasta paiku kuulus Märjamaa muinasaegsesse ühte kihelkonda koos Vigala ja Kullamaaga. 1228. aastaks oli muinasaegne kihelkond jaotunud, nii läänistas Saksa-Rooma keiser Saare-Lääne piiskopile Gottfriedile seitse kihelkonda Läänemaal ja viis kihelkonda Saaremaal. Tõenäoliselt olid nende hulgas ka Märjamaa, Vigala ja Kullamaa kihelkonnad.

Probleeme on tekitanud tänaseni siinse kirikukihelkonna keskuse küla nimi, kuhu kirik ehitati. Nimi olevat tulnud kihelkonna kiriku Maarjale pühitsemisest, nagu selleni jõudsid kohalikud vaimulikud 17. sajandi lõpul, arutledes Märjamaa kiriku nime päritolu üle. Nad kirjutasid kirikukroonikasse, et nimi olevat tulnud loomulikult Maarjamaast.

Märjamaa kandis (Tollis, Sipas ja Märjamaal) nooruses elanud Eesti kuulus arhitekt Edgar Johan Kuusik oli samal arvamusel, kirjutades eestikeelsest kohanimest: *Kas pole imelik, et kohta, kus pole niipalju vett, et pardipoegi saaks kasvatada, Märjamaaks kutsutakse? Ka ligiduses pole vett, vaid ümberpöördult - Märjamaa asula asub kahte jõge eraldava seljandiku keskel, kust oma seitse kilomeetrit saab nende jõgede juurde. Tõenäoliselt on aga seda kohta ja tervet kihelkonda kunagi varem "Maarjamaaks" kutsutud - küllap vist Maarjale pühitsetud kiriku järgi.*

Baltisakslaste Eesti kohaleksikonis on kirjutatud üsna räigelt, et Märjamaa nimi on korrumpeeritud Maarjamaa nimest, s.o eestlased on muutnud selle selliseks oma keelekasu ajendil. Kuid selline lähenemine ei ütle meile ikkagi midagi paiga kunagise algse nime kohta enne kiriku rajamist. Siit koorubki välja, et eestikeelse kasutuse algne nimi Märjamaa on püsinud märja maa järgi muistsetest aegadest alates.

Esimest korda kõige varasemates kirjalikes allikates, s.o

Suvisel ajal on siin tavaline rohuma, kuid kevaditi on see maastik sootuks teistsugune: heinamaade asemel on ajutised järved, mida kohalik rahvas kutsub järtadeks.

Foto: TIINA GILL

1364. aasta ürikus seoses kiriku vaimulikuga on kirjas nimekuju - *Meriema* (Rendiseraamat, LUB VI, 1184a Costelen) ja 1381. aastal *Mergema - Mergemma* (LUB III nr. 1178, regist. 1391). Pöörates tähelepanu asjaolule, et mõlemas ürikus on sõna esimene täishäälik *e*-täht (*ä*-tähte ladina keeles ei kirjutatud), mitte *a*-täht. A on kinnistunud saksakeelses nimes esimese tähena hiljem, seega siis *Marienna*. 1381. aasta kirjaviisi järgi võis nimeks olla *märg* sõna murdeline vorm, kus esimese sõna omastavas käändes tähevaheldust ei olnud - *Märgenmaa*.

Tegelikult ei tähistata nimi „märg maa“ sugugi veekogusid, sest märja maa tekitajaks peetakse ikkagi sealset paepealset savisegust pinnast, mis rohkete sademete korral muutub tihedaks ja hoiab vett kinni ega lase sulanud lund ja paduvihma kiiresti ja kergesti maapinda imenduda. Ja teiseks tekitajaks on karstiaala, mille tõttu kevaditi madalamates kohtades põhjavee taseme tõus põhjustab maade üleujutusi. Kui arvestades seda, et 13.-14. sajandil oli jõgedes oma üks-kaks meetrit enam

veekõrgust kui nüüd, oli ka põhjavesi kõrgem. Ning siis olid Märjamaa külje all alevikust ida pool loometsade vahel asuvad järtad just selliseks märjaks kohaks, mis paigale nime andsid. Sealsed kolm looduslikku nõgu paistavad nüüd suvisel ajal möödujale tavalise rohumaana, kuid kevaditi on see maastik sootuks teistsugune: heinamaade asemel on ajutised järved, mida kohalik rahvas kutsus järtadeks. Igal oma nimigi - Eesmine, Tagumine ja Tammiäärne järt.

Märjamaa küla varasele mainimisele lisaks on siitkandist teateid Paeküla kohta Läti Henriku kroonikas, Sõtke *Hetkyl* küla kohta 1241. aastal Taani hindamisraamatus ja Müteni *Mütteni* küla kohta Sõtke *Sõt-küla* oja ääres 1425. aasta ühes ürikus.

Märjamaa paiknes Tallinna-Pärnu maantee vana kaubatee ääres. Jüri Kivimäe järgi oli tee olemas 13. sajandi keskpaigas ning kulges läbi Harjumaa Märjamaale ja läbi Sõtke ordumõisa edasi Vigalasse ja sealt kuni Pärnuni välja. Märjamaa oli juba nendest aegadest alates nii

Tallinna-Pärnu kui ka Koluvere-Rapla teede ristumiskohaks, olles määrav faktor Märjamaa kujunemisel. Samas aga ka Märjamaa, Sõtke, Orgita, Soosvere ja Kasti vahelised siseteed.

1238. aastal andis dominiiklastest piiskop Heinrich I ordule sõjalise abi eest 50 adramaad Sõtke küla ümbruses, seega ka Märjamaa ümbruses. Kindluskirik ehitati 14. sajandi esimesel poolel. Märjamaa kirikhärrat ning sellega ühtlasi Märjamaa kogudusekirikut on mainitud esmakordselt 25. märtsil 1364, kui paavst Urbanus V andis Märjamaa kirikhärrale Gerlacus de Castellole (*Gerlich Costelen*) Petrus Loyteken - de Waldecki surmaga vabanenud keskmise suurusega prebendi.

30. septembril 1371 asutasid rüütel Christianus Scherem/n/becke ja relvakandja *Knappe* Otto Lode Märjamaa kirikusse vikaaria hingemissade pidamiseks Nicolaus Lodele ja Tylo Houwenpele, kelle oli maha löönud Heinrich Uexküll *Hinko* Yckeskulle (arvatavalt toimus sündmus juba kümme aastat varem). Vikaariaid asutati pea-

miselt selleks, et lasta mõnele eriti lähedasele lahkunud isikule või isikutele regulaarseid hingemissasid pidada.

1371. aasta dokumendi sõnakasutus - vikaaria asutamine *ad compositionem et satisfactionem*, s.o hüvituseks ja lepituseks - näitab, et tegu oli osaga Üxküllide ja Lodele vahelisest rituaalsest lepituskokkuleppest. Vikaaria rahastamiseks andsid eelnimetatud isikud 150 marka Tallinna raele kapitaliks, mille eest tuli tapetute mälestamiseks ülal pidada vikaariat Märjamaa kirikus püha Anna altaril, kohustades raadi kirikhärrale intressidest maksma aastas kaheksa marka. Tallinna rae intressimaksed laekusid Lode vikaariale enam-vähem järjepidevalt alates 1372. aastast. Tallinna raad maksis Märjamaa vikaaria rahastamiskohustust 16. sajandini, võib-olla isegi Liivi sõjani. Huvitav on see, et Märjamaa kirikhärra Gerlacuse kohta on kirjutatud, et tema sai kaheksa marka hõbedas sissetulekut juba oma ametikohale asumisel.

Ajaloo allikad ei osuta Hinko Yckeskulle, Nicolaus Lode ja Tylo Houwenpele vahelise kokkupõrke põhjustele, kuid ühe võimalusena tuleks kõne alla tüli maavalduste pärast. Märjamaa kiriku lähistel jooksid kokku mitme ümbruskonna vasallivalduse (Haimre, Vaimõisa, Kasti ja Vigala) piirid, nagu ka kiriku lähistelega jäi Saksa ordu Liivimaa harule kuulunud Sõtke mõis.

Märjamaa ala maavaldus kuulus 15. sajandi lõpul, 16. sajandi algul Kasti mõisa maade hulka, kui omanikuks oli Wolmar Uexküll († u 1503), kellele kuulus ka Russalu. Hiljem oli Märjamaa ala Päädeva mõisa valdus. 1666. aastal jagas Päädeva omanik Jürgen Wrangell oma testamendis valdused perekonna vahel. Poeg Moritz Wrangell (esimesest abielust Dorothea Fahrensbachiga) sai pool Päädeva *Pedua* mõisast, s.o üheksa ja poole adramaase Märjamaa maa-ala, millesse rajas mõisa. 1688. aastal oli Märjamaa mõis reduktsiooni alt vabastatud. 1696. aastal oli üheksa ja poole adramaase Märjamaa *Merjama* mõisa omanik meeskohtunik Moritz Wrangell († 1713).

(Järg 16. lk)